

6-7 éves korban kezdett nyelvtanulni). Szilárd anyanyelvi alap nélkül a gondolkodási műveleteket sem sajátíthatja el, így ahelyett, hogy két nyelv birtokában két ember legyen, inkább félemler lesz belőle.

Le kell mondanom egyebek mellett arról is, hogy az írások stílusát méltasam. A részletes méltatást és a bőven idézhető szép példákat helyettesítse itt

egyetlen mondat az egyik cikk éléről: „Az ellentmondást nem tűrő kijelentés olyan, mint hevenyészve épített, rozoga kunyhón a lobogó.” Ha elfogadjuk a szerző véleményét, hogy a stílus a személyiség megnyilvánulása, ki-ki levonhatja a következtetést, egy mondat (és a korábbi idézetek) alapján is, az írássok stílusáról és a szerző személyiségéről.

Péntek János

Kvantitatív stíluselemzés

Jelentőségükhöz képest kevés szó esik lapjainkban azokról az új módszerekről, vizsgálódási szempontokról, melyek az utóbbi két-három évtizedben forradalmasították a filológiát. Új irányzatok jelentek meg az irodalomtudományban, nyelvészetben, stilisztikában, amelyek egyszerű távlatokat nyitottak a nyelvi struktúrák tipológiájának és a nyelv mennyiségi oldalának megismerése előtt. Merőben ellentétes tudományágak keresztezik egymást, határterületeket hoznak létre, és újszerű megvilágításba helyezik a nyelvi jelenségeket.

Mindössze két és fél évtizede rakta le Claude Shannon az információelmélet alapjait; azóta az új tudományág módszerei „berobbantak” a társadalomtudományokba is. Nem véletlen, hogy az egzaktitás igénye elsők között jelentkezik a stilisztikában — a hagyományos stíluselemzés szubjektívizmusának reakciójaként. A statisztikai adatok igazolják vagy helyreigazítják a hagyományos stíluselemzés eredményeit, és mindenképpen ellenőrzik állításait. A matematikai aspektus nélkülözhetetlen a modern stíluselemzésben, de igazán hatásos csak akkor lehet, ha a stílus értékét a minőségi és mennyiségi vizsgálatok együttműködésénél döntik el.

Stílus, hírérték és információs tartalom összefüggéseinek felfedése és levezetése a vezérfonala Zsilka Tibor kvantitatív stilisztikai könyvének*, mely célkitűzéseinek, szempontjainak és következtetéseinek újszerűsége révén hézgapótló a magyar szépirodalmi stílus kutatásában. Huszadik századi magyar írók és költők műveinek statisztikai felmérése és információelméleti vizsgálata áll a mű középpontjában, s az egzakt tudományossággal és intuitív érzéssel végzett

elemzések tanulságul szolgálhatnak a kvantitatív stílus kutatás számára. Zsilka Tibor azoknak a módszereknek a gyakorlati alkalmazására vállalkozott, melyeket a maguk szinkronikus és diakronikus dimenzióiban már többen kidolgoztak a szakirodalomban.

Hankiss Elemér *Kvantitatív módszerek az irodalomtudományban* című tanulmányában (lásd: *A népdaltól az abszurd drámáig*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1969) a módszer kialakulását vizsgálja, bőséges példaanyaggal illusztrálva sokoldalú alkalmazásának történeti megalapozottságát. A kvantitatív nyelvészet és az irodalomtudomány egyre szorosabb kapcsolatának kialakítása a hatvanas évek-re a legjellemzőbb. Az a felismerés, hogy a különböző lingvisztikai szinteken végzett vizsgálatok segítségével közelebb kerülünk az irodalmi mű milyensége, hatóereje okainak felfedéséhez, több úttörő jellegű gyűjteményes kiadványt eredményezett, melyekben a kor élvonalbeli nyelvészei és irodalomtudósai fejtették ki nézeteiket. Sok hasznos kérdést vet fel és elemez a szakirodalomban máig is tekintélynek örvendő *Style in Language* (Ed. by Th. A. Sebeok, The M.I.T. Press, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, 1966) gyűjteményes kötet. A felvetett és elemzett problémák mindegyike a kérdéses területek korrelációjának egy-egy jellemző aspektusát domborítja ki. John B. Carroll a próza stílus alapvető dimenzióinak statisztikai felméréséről értekezve (*Vectors of Prose Style*) az eljárás két lényeges problémájára hívja fel a figyelmet. Egyrészt: hogyan juthatunk eléggé heterogén szövegrészhez, amely a tanulmányozni kívánt összes jelenségeket tartalmazza, másrészt: milyen méreket végezzünk el, hogy egy bizonyos jelenséget minden változatában feltérképezzünk.

Zsilka Tibor könyvében a kiválasztott

* Stilisztika és statisztika. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.

szövegek stílusának főleg fonó- és morfológiai jellegzetességeit vizsgálja, és azok sajátos nyelvi-stilisztikai karakterét igyekezett feltárni. A kiindulási pont mindig az, hogy a szöveg nyelvi tény ugyan, de *nem csak* az. Éppen ezért a nyelvi és tematikai összetevők együttesen válnak stilisztikai komponensekké a szépirodalmi műben. Bármilyen szinten végezzük a vizsgálatunkat, szemantikai komponensek mindegyikben fellelhetők, de a műalkotás jellegétől függ, hogy mit kell feltétlenül megvizsgálnunk, mi az, ami a stílus szempontjából releváns. Bizonyos összefüggés a szintek között mindenképpen fennáll, ezért egy bizonyos szinten szerzett eredményekből következtetni lehet a többi szintre is, sőt olykor éppen minősíteni lehet őket.

A könyv egyik legérdekesebb és legpregnansabb eredményeket felmutató fejezete az, amelyben a szöveg fonetikai, ritmikai és morfológiai szintjén végez méréseket a szerző. A szöveg itt vers, a cél néhány huszadik századi magyar költő „alapvető stilisztikai paramétereinek” kiszámítása. Négy költő (Tóth Árpád, József Attila, Kassák Lajos és Weöres Sándor) négy-négy költeményét választotta elemzése tárgyául Zsilka. Fonetikai és ritmikai szinten a fonémák és ritmikai jellegzetességek kvantitása és eloszlásának funkciója került a vizsgálat középpontjába. A levont következtetések néha meglepően cáfolják az eddig elfogadott állításokat. A statisztikai adatokból az derül ki, hogy a csökkentett vokalizáció nem feltétlenül vonja maga után a vers zeneiségének csökkenését, a más-salhangzók frekvenciájának növekedése viszont emeli a vers költőiségét, redundanciáját. Magán- és más-salhangzók aránya a statisztikai adatok szerint nem bizonyul mérvadónak a vers eufóniája szempontjából, ennél sokkal lényegesebb az egyes hangzótipusok frekvenciája.

Érdekes, stílus szempontjából lényeges megfigyeléseket eredményezett a szó-hosszúság vizsgálata is: a huszadik század költészetében a szavak átlaghosszúsága nő, ami a költészet depoetizálódásának a következménye. A nagyobb átlag nagyobb diszperziót von maga után. Nem lényegtelen meghatározni a versek szótani jellegzetességeit sem az egyes szó-fajok frekvenciája alapján. A Busemann-féle koefficiens (melléknevek és igék arányát) Zsilka újabb koefficiensekkel egészíti ki: kiszámítja a főnevek és igék, melléknevek és főnevek arányát, az eredmények pedig igazolni látszanak az intuitív elemzések feltételezéseit. (A melléknevek magas százalékaránya például egzakt bizonyítéka annak, hogy nemcsak Tóth Árpád, hanem Weöres Sándor köl-

teményei is impresszionista hangvételek.)

Érdeemes megfigyelni azokat az eredményeket, melyek Zsilka Tibor könyvének egy másik fejezetéből származnak (*Négy novella stilisztikai elemzése statisztikai módszerrel*). A szerző statisztikai adatokkal támasztja alá azt a megállapítást, amelyből kiindul: a huszadik század prózairodalma a „lirizálódás” felé halad, melynek fő oka az epikai műfajok szubjektívizálódása. Elsősorban tehát azokat a szinteket vizsgálja, amelyek a költészetben is releváns adatokat fedhetnek fel: a ritmus megléte vagy hiánya, a mondatok hossza és variabilitási foka, valamint a stilisztikailag leglényegesebb szófajok vizsgálata kerül az elemzés homlokterébe.

A korpuszt Krúdy Gyula, Kosztolányi Dezső, Móricz Zsigmond és Nagy Lajos egy-egy novellája képezi. Az eredmények részben megerősítik az eddig ismert vagy feltételezett stíluszajátosságokat, részben új oldalakat, jegyeket fednek fel. Az adatokat közlő táblázatokból kitétni, hogy a Krúdy és Kosztolányi novellájára vonatkozó eredmények igen közel állnak egymáshoz, bizonyos indexeknél teljesen azonosak (például a szóhosszúság szám-tani középértéke és maximális entrópiája). A szöveg ritmussága szempontjából a Móricz és Nagy Lajos novellára vonatkozó eredmények a kedvezőbbek. A szöveg ritmikáját a mondathossz is befolyásolja. Móricz, Nagy Lajos és Kosztolányi mondatai rövidebbek, az átlagértéktől való eltérés Krúdynál a legnagyobb: a mondathossz átlagértéke az előbbiekhöz képest megkétszereződik.

Az aránylag kisszámú jelenség alapos, kimerítő vizsgálata olyan eredményeket hozhat, amelyek elősegíthetik az egész-re vonatkozó következtetések levonását.

A statisztikai módszerek alkalmazásának célja nem a stílusjegyek mennyiségi felmérése; nem az előfordulás a lényeges, hanem az arány. A kvantitatív stíuselemzés magasabb fokán az arányok összevetése, összefüggésük felfedése, mennyiségi és minőségi okaik megvilágítása a cél.

A stílus hírértékével kapcsolatos információelméleti kérdéseket, fogalmakat tisztáz Zsilka Tibor kötetének másik két fejezete. Az egyik tárgyalt kulcskérdés az, hogy mérhető-e az információ a szépirodalmi szöveg kommunikációs folyamatában (*A szépirodalmi szöveg másodlagos információja*). Az információ mértéke és valószínűsége fordított arányban áll: az előfordulás kisebb valószínűsége növeli az információ értékét — és fordítva. Itt jut szerephez a statisztika az információ mérésében, s itt ismerkedünk

meg az entrópia és redundancia fogalmával.

A szépirodalmi szöveg másodlagos jelentése, információja a szöveg esztétikai töltéséből fakad. A szerző azokat a nyelvi és nyelven kívüli tényezőket vizsgálja, amelyek másodlagos információ hordozójává válhatnak. Így a ritmus, a zeneiség, a hangstruktúra, tehát az eredetileg nem szemantikus elemek is szemantizálódhatnak egy adott struktúrán belül, sőt a szöveg grafikai elrendezése is esztétikai információt közvetíthet (A

képvers hírértéke). A vizualitás, a képszerű információátadás egyre nagyobb jelentőségre tesz szert a modern költészetben.

A fentebbiekben Szilka Tibor könyvének leglényegesebb kérdéseit érintettük: azokat, amelyekkel példaadó módon hozzájárult a magyar szépirodalmi stílus statisztikai felméréséhez és információelméleti vizsgálatához. A könyv hasznos és értékes útmutató a szakembereknek, de hozzáférhető olvasmány az érdeklődők számára is.

Tarr Viola

Veress Pál példája

Vártam a második kötetet*, várom a következőket is, az egy emberéletbe sűrűsödött félszázadnyi történelem továbbmondását, a betetőzés hű krónikáját, mindazt, amire az igazmondás fogadalma — „semmit el nem tagadok, semmit sem próbálok szépíteni“ — kötelezi az emlékezőt. Mert mondanivalója még bőven van az illegális pártharcos, a román s a magyar burzsoá világ börtöneiben egyaránt megkínzott és bebörtönzött áldozat, az antifasiszta ellenállásban részt vett, a felszabadulás után szaktanácsí vezető, munkás-polgármester, egyetemi tanár, majd pályatöréssel újra géplakatos, rehabilitálva vállalatigazgató s ma emlékeit gyűjtő nyugdíjas Veress Pálnak, ha életének csupán első huszonhat esztendejéből jutott két kötetre való.

Az első kötet, a *Kalapács, könyv, muzsika* az önmegteremtés, a készülődés dokumentuma, a munkássors tudatos-felkészítő vállalatigazgató s ma emlékeit gyűjtő nyugdíjas Veress Pálnak, ha életének csupán első huszonhat esztendejéből jutott két kötetre való.

1928 — a kommunistává fejlődés első szakasza lezárult. „A Kommunista Ifjúság Szövetségének egy új, lelkes katonája gyűrűközt keményen az osztályhaborúra“ — zárja önéletírásának első kötetét. Alig húszéves, fölismeri már a munkásosztály történelmi hivatását, és büszke arra, hogy munkás. Lázadó, de nem anarchista. Türelmetlen mindennel szemben, ami nem perzselően forradalmi: „Tudtam már, a kapitalisták ural-

mát meg kell döntenünk, hogy új társadalmi rendet, szocialista társadalmat építhessünk, s ezt nem egyéni érvényesülésért vagy bosszúból kell tennünk a — jóllakottak ellen, hanem mert ezt követeli meg az emberi társadalom fejlődése.“ Készen áll a harcra — tele forradalmi romantikával. A hősi, forradalmi magatartásnál, az elnyomottakért való szenvedés vállalásánál felemelőbb erkölcsi magatartást el sem tud képzelni: „E felfogásom mellett az elmúlt évtizedek folyamán is kitartottam, idesorolom — a felszabadulás után — mindazoknak az alaptalanul megvádoltaknak a magatartását, akik minden megpróbáltatás és megalázás ellenére hívek maradtak a párthoz, meg tudták őrizni emberi méltóságukat, forradalmi meggyőződésüket.“

A könyv végigolvasása után megkérdezhetjük: honnan fakadt az a mindent vállaló erő? Az a már-már fanatikusnak tűnő hit, amely az arénákba dobott keresztényekkel, a gályarabságra ítélt reformátorokkal (!) rokonítja Veress Pált? És nem egyedül őt — sokakat, akiket nemcsak a szerző emlékezete tart nyilván, jelen vannak a hazai munkásmozgalom történetében is. Igen, volt életcéljük. Tudták, hogy eszményük, minden szétvert, vérbe fojtott sztrájk, tiltakozó gyűlés, párt irányította szervezet, röplap vagy a munkásság igazáért kiáltó újságcikk az uralmon lévő polgárság erejét gyöngeti, a proletariátus végső győzelmét hozza közelebb. Hittek a fölismeret igazságában — a kenyér, a szabadság, a történelem igazságában: „Osztályunk és pártunk iránti hűségünk, odaadásunk nagyobb volt minden más érzelmenél, ezért tudtunk — minden körülmények között — kitartani mellette.“ Küzd az egységes

* Veress Pál: Vallatás, vád, küzdelem. Önéletírás, II. kötet. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974.